

## KAPITTEL 4

# Ungdomsoversettelsen

## Bakgrunn

I tråd med Berggravs ønske besluttet sentralkomiteén i Bibelselskapet i møte 30. oktober 1946 «å sette i gang arbeidet med en språkrevisjon av den nå gjeldende bokmålsutgave av Det nye testamente. Den er tenkt som en ungdomsutgave og ikke til fortrenghet for oversettelsen av 1930».<sup>56</sup> I 1949 begynte det faktiske arbeidet med en «ungdomsoversettelse» (UO). Allerede i 1951 utkom en prøveoversettelse av Markusevangeliet, kalt *Vær ikke redde: Evangeliet etter Markus oversatt for ungdom*.<sup>57</sup>

Selv om oversettelsen bare skulle være en språklig fornyelse av NO30, konkluderte Ragnar Leivestad med at «den må bedømmes som en relativt selvstendig oversettelse fra grunnteksten», og at «vi heller ikke [har] med noen ungdomsutgave å gjøre, men med et forarbeide til en ny kirkelig oversettelse».<sup>58</sup> Sæbø kaller den også for «plogspissen» for den kommende kirkebibelen.<sup>59</sup> Utvilsomt var det nyttig å få erfaringer med en mindre revisjon før man gikk i gang med det store prosjektet. Fremgangsmåten for oversettelsen var relativt særegen. I et notat til Bibelselskapets 150-årsjubileum i 1966 forteller generalsekretær Alf Hauge dette:

I den såkalte Ungdomsoversettelsen av NT gjorde vi et eksperiment noe utenom det vanlige. En filolog ble satt til å gjøre et filologisk nyrydningsarbeid i den gamle bibeltekst [NO30], hugge opp den greskinspirerte syntaks og luke ut ord

---

56 Berggrav, «En ungdomsutgave», 567.

57 *Vær ikke redde: Evangeliet etter Markus* (Oslo: Det Norske Bibelselskaps forlag, 1951).

58 Ragnar Leivestad, «Ungdomsoversettelsen av Det nye testamente: En eksegetisk vurdering», *NTT* 60, nr. 4 (1959): 205.

59 Sæbø, «Bibeloversettelsen av 1978/85», 13.

og uttrykksmåter som for ungdommen var blitt mer eller mindre uforståelige rester av Kanaans språk, og så sette det hele sammen igjen på et moderne språk. Og så fikk teologene ta fatt med den eksegetiske kontroll.<sup>60</sup>

Fremgangsmåten var helt i samsvar med det Berggrav tidligere hadde foreslått. Først skulle en språklig revisor (norskfilolog) utarbeide et utkast, og så skulle den teologiske (og greskkyndige) kontrolløren påse at det ikke ble noen «feil» i forhold til grunnteksten. Hauge skriver at denne fremgangsmetoden var uvanlig, «men når man la vekt på å få en norsk-filolog til revisjonsarbeidet, var det fordi man innså at det måtte noe av et nybrottsarbeid til».<sup>61</sup>

Man hadde også en kontrollkomité, eller en «kontroll- og overprøvingsinstans», slik Hauge beskriver det. Den bestod av teologer og stilkonsulenter: biskop Eivind Berggrav (erstattet av teolog Stephan Tschudi i 1956), professorene Nils A. Dahl, Sverre Aalen og litteraturhistoriker Harald Noreng.<sup>62</sup> Denne kontrollkomitéen ble bemyndiget av sentralstyret (via landsstyret) som «avgjørende instans for godkjenning av oversettelsen».<sup>63</sup> I 1955 ble Åge Holter (teolog, senere professor i både religionsvitenskap, misjonsvitenskap og kirkehistorie) ansatt som oversettelsessekretær, og skulle «utføre den teologiske del av arbeidet ved

60 PA-1345/Doo21.

61 Alf Hauge, *Nybrått på gammel arbeidsmark: Det Norske Bibelselskap de siste 20 år* (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1966), 36–37.

62 Olaf Moe ser aldri ut til å ha vært medlem av denne komitéen, selv om flere kilder anfører Moe som en del av den, bl.a. *ibid.*, 37; Bøe og Holmås, *Når Ordet blir norsk*, 105, der sistnevnte igjen bygger på Birger Mathisen, «Ad Ungdomsoversettelsen», *Kirkebladet* 8, nr. 17 (1965): 318–19. I motsetning til de andre medlemmene er ikke Moes navn nevnt i noen form for referater eller korrespondanse i arkivene i tilknytning til Ungdomsoversettelsen. Moe var riktignok en del av prinsippkomitéen (1955–56), som arbeidet med prinsippene for den nye kirkebibelen. Det virker uansett merkelig hvis han som medlem av den teologiske kontrollkomitéen skulle gå ut og kritisere Ungdomsoversettelsen, slik han gjorde, jf. bl.a. Olaf Moe, «Teologiske problemer i forbindelse med ungdomsoversettelsen», *Luthersk Kirketidende* 95, nr. 6 (1960): 88–93; Olaf Moe, «Anmeldelse av Ungdomsoversettelsen», *TTK* 31, nr. 1 (1960): 45–47. Moe sendte riktignok en liste med endringsforslag til Åge Holter 4.1.1960, der han bl.a. viste til sine artikler om UO, men kom med mer detaljerte endringsforslag. Holter takket Moe for dette, og svarte 12.2.1960: «Nils Dahl, Sverre Aalen og jeg har gjennomgått dem [endringsforslagene], og på grunnlag av vårt forslag har så Sentralstyret i møte 26/1 d.å. foretatt ytterligere en del endringer i 2. opplag.» BS, 003/2-1-4. Korrespondansen bærer overhodet ikke preg av at Moe noensinne har vært medlem av den teologiske kontrollkomitéen.

63 Referat fra sentralstyremøtet 26.10.1954, PA-1345/Doo01.

siden av Thorbjørn Osnes».<sup>64</sup> Arbeidet skjøt da fart, og i november 1958 gav landsstyret sin prinsipielle godkjenning til oversettelsen, og bokmålsoversettelsen *Det nye testamente oversatt for ungdom* ble utgitt 3. juli 1959. Nynorskutgaven kom først i 1961. Bibelselskapet ønsket først å innhente kritikk av «riksmålsutgaven» før Ingolf Kvamen gikk i gang med å overføre til nynorsk. Kritikken lot ikke vente på seg.

## Debatter

Reaksjonene på Ungdomsoversettelsen var mange. Jeg vil her ta for meg den eksegetiske kritikken som ble anført. Det at det overhodet kom kritikk mot eksegesen, vitner i seg selv om at UO ikke bare var en språklig fornyelse av NO30. UO brøt nemlig med eksegesen i NO30 på en rekke punkter. Endringen i eksegesen hadde nær sammenheng med at man i UO la seg nærmere opp til en annen oversettelsesmetode. Åge Holter skriver at «det nye er at den [UO] i større grad enn før har villet gi en oversettelse av tekstens mening – og derfor har vært nødt til å ta en mer avgjort stilling til de tolkningsproblemer som grunnteksten byr på».<sup>65</sup> Kritikken var ikke bare rettet mot selve teksten, men også mot noteapparatet, og det var særlig den fortolkende karakteren som ble fremhevet. Selv om Olaf Moe var fornøyd med eksegesen, hadde han en sterk innvending mot den fortolkende tendensen:

Visstnok skal en oversettelse være en tolkning, men den skal ikke erstatte den fortolkning som hører kommentaren til. Hvor teksten er flertydig, skal ikke oversettelsen være entydig. Min hovedinnvending mot ungdomsoversettelsen er at den er for parafaserende. Grensen mellom oversettelse og parafrase er visstnok flytende, men her [er] den uten tvil overskredet!<sup>66</sup>

Ragnar Leivestad påpekte også at oversettelsen var klarere enn grunnteksten.<sup>67</sup> I tillegg kommenterte han innholdet i fotnotene:

<sup>64</sup> Protokoll fra sentralstyret 26.10.1954, PA-1345/D0001.

<sup>65</sup> BS, 003/2-1-5.

<sup>66</sup> Moe, «Anmeldelse av *Ungdomsoversettelsen*», 45.

<sup>67</sup> Se særlig Leivestad, «Ungdomsoversettelsen av *Det nye testamente*», 207.

Det forekommer en del noter med dogmatisk og apologetisk preg. [...] Eller hva skal man si til følgende formulering (til Johs. 1,1): «I NT blir det klart at Ordet var en person, forskjellig fra Gud men likevel ett med ham.» En del av det som hevdes, er fra eksegetisk synspunkt temmelig tvilsomt.<sup>68</sup>

Siden UO ble «plogspissen» for den nye kirkebibelen, er det interessant å se på forholdet mellom kristologiske skriftsteder og kirkens lære i oversettelsen. Joh 1,1 var ikke det eneste stedet der kristologien ble utlagt i tråd med kirkens lære om Kristus. Jeg vil her gi noen eksempler på tekster og spørsmål som ble diskutert. Tekstene nedenfor diskuteres ikke senere i kapittel 8–14, men relaterer seg likevel til hvordan en bestemt ideologi påvirket utformingen av parateksten. Ikke minst er det relevant at flere av aktørene i UO var med i NO78.

## Kristologi i Ungdomsoversettelsen

I UO59 brøt Bibelselskapet med United Bible Societies' retningslinjer om å utgi Bibelen uten konfesjonelle kommentarer. Parateksten var nemlig fylt med luthersk dåpsteologi på flere steder.<sup>69</sup> UO viste samme konfesjonelle tendens i notene når det gjaldt interkonfesjonelle spørsmål, for eksempel i et emne som kristologien. Her finner man dogmatiske noter som sikrer en fortolkning i tråd med kirkens treenighetslære. Den endelige noten til Hebr 1,8–9 demonstrerer dette tydelig: «v. 8 og 9. Jesus blir her omtalt som *Gud*. Ordene fra Salme 45,7f. hvor det er tale om den Salvete (→Luk 2,26), får her sitt fulle innhold: Jesus er ett med Faderen, Gud av Gud. Rom 9,5. Joh 1,1; 20,28.»<sup>70</sup> Her finner man altså et direkte sitat fra den nikenske trosbekjennelsen. Et tidligere utkast (maskinskrevet og stensilert) til «noter til Hebreerbrevet» viser flere interessante trekk: Jesus oppfyller ikke bare Salme 45, men sprenger den: «Ordene er i salme 45 rettet til den Salvete, kongen, som kalles «gud» i en mer avsvakket, billedlig betydning. Med oppfyllelsen får ordene sitt fulle innhold: Kristus er ett med Faderen og selv Gud av Gud.»<sup>71</sup>

68 Ibid., 207, 221–22.

69 Se Beckmann, «Noter til gjenfødelse».

70 RA, PA-1345/F0019/03.

71 RA, PA-1345/F0019/03.

I den endelige fotnoten til Hebr 1,6 («Og når han så taler om den tid da han skal føre sin førstefødte inn i verden [...]») finner man følgende presisering: «*den tid*: Enten tiden før Kristi gjenkomst, eller mer trolig tiden for hele hans gjerning i historien.» Utkastet til noten viser dessuten flere tendenser som tolker teksten i tråd med nikensk kristologi: om Kristi «evige opphav» og stilling som Guds «evige Sønn». I presiseringen av *den tid* heter det her: «Enten tiden for hele hans gjerning i historien til forskjell fra det evige opphav da han var hos Gud som Sønnen/Fra hans stilling som Guds evige Sønn».<sup>72</sup> I (den endelige) noten til Hebr 7,1 finner man en tilsvarende presisering, der Melkisedek beskrives som «et forbilde på Kristus, som er fra evighet [...]». Til tross for at notene til kristologiske tekster var like tydeliggjørende som i antatte dåpstekster, ble det ingen debatt om dette. Det er kanskje heller ikke grunn til å forvente det når det i all hovedsak er enighet om kristologien blant alle de store kristne konfesjonene.<sup>73</sup> Dette illustrerer følgende poeng: Det at notene utdypet en bestemt fortolkning, var ikke et problem i seg selv. Det var kun et problem når noten (eller teksten) tydeliggjorde teologiske spørsmål som konfesjonene strides om.<sup>74</sup>

## Debatten om konfesjonell bibellesning

Som nevnt var det særlig dåpstekstene som ble gjenstand for utførlig debatt, da det ble hevdet at Ungdomsoversettelsen gav sentrale dåpstekster en spesifikk luthersk fortolkning i fotnotene.

Sverre Aalen, som selv hadde skrevet noen av fotnotene og var medlem i kontrollkomiteén for UO, gikk raskt ut i debatten og forsvarte bruken av fortolkende fotnoter. Aalen fulgte prosessen i Bibelselskapet helt fra 50-tallet til utgivelsen NO78, og ble i 1968 formann i oversettelsesutvalget

72 RA, PA-1345/F0019/03.

73 Moe og Leivestad har likevel vært bevisst på problemstillingen om hvor tolkende en oversettelse skal være.

74 Dette blir også tydelig i Sverre Aalens omtale av Erik Gunnes' oversettelse av Det nye testamente fra 1968, som Aalen betegnet som «et katolsk sidestykke til Ungdomsoversettelsen», *Vårt Land*, 6.2.1969. Når kommentarene bar preg av en bestemt katolsk teologi, kritiserte han det. Når Gunnes uttrykte en teologi der katolsk og luthersk syn sammenfalt, ble det derimot lovprist: «[H]ans fotnoter lyder stundom rent evangelisk» (ibid.). Beckmann, «Noter til gjennføelse», 404.

for NT. Siden han fikk en betydelig innflytelse over eksegesen som lå til grunn for den kommende kirkebibelen, NO78, vil jeg vie en del oppmerksomhet til hans ytringer, som også tar opp viktige spørsmål for tematikken i denne boken. I hvilken grad skal bibeloversettelsen gjenspeile et bestemt konfesjonelt syn?

I artikkelen «Finnes det en konfesjonsløs bibellesning?» tar Aalen opp dette grunnleggende spørsmålet. Aalen gir her et ubetinget forsvar for en fortolket bibel i samsvar med den evangelisk-lutherske lære. Aalen svarer her på kritikken mot UO59, der enkelte motstandere av den lutherske tendensen brukte slagordet «Skriften alene»:

Den tanke at Bibelen selv skal få komme til orde uten «konfesjonelle» kommentarer utgis ofte for å være reformasjonens og dermed lutherdommens eget syn. Ja, mange ser reformasjonens egentlige innsats og betydning deri at den lot Skriften få tale helt av seg selv. Men her foreligger en misforståelse. Vi står her ved en vidt utbredt mistolkning av den lutherske reformasjon og dens syn på Skriften. Visst ville Luther la Skriften få tale og til og med Skriften alene. Men ikke uten kommentar og fortolkning. Til hjelp for forståelsen gav Luther oss katekismen. Og det gjorde han ut fra den bevisste tanke at Skriften verken kan eller skal brukes uten tolkning. Kirken skal utlegge Skriften for barnet, ja, for hele folket.<sup>75</sup>

Aalen fortsetter videre med å vise til at Luther utgav sin Bibel med «konfesjonelle», «dogmatiske» noter, og polemiserer videre mot dem som bruker «Skriften alene» som slagord mot UO59. Ifølge Aalen er «kraften i vår kirkes skriftsyn ikke <Skriften alene>, men <Skriften rett forstått>».<sup>76</sup> «Rett forstått» betyr åpenbart for Aalen rett forstått ut fra den lutherske lære. Aalen fortsetter:

Det var derfor ikke en «nøytral» Bibel Luther ville gi oss, en bibelbok eller en bibeloversettelse. Det var en Bibel forstått ut fra evangeliet og ut fra de to grunnleggende sakramenter. En konfesjonsløs lesning av Bibelen kan derfor ikke påberope seg den lutherske reformasjon. Og de som av hensyn til de andre kirkesamfunn krever en Bibel uten kommentar, de kan i hvert fall ikke påberope

---

<sup>75</sup> Ibid., 265–66.

<sup>76</sup> Ibid., 266.

seg Luther og vår kirkes syn på Skriften. Visst er jeg klar over at intet system eller ingen metode er uten farer. Så dette skal ikke være et ubetinget forsvar for fotnoter i bibeloversettelsen. Men det er et ubetinget forsvar for en utlagt og fortolket Bibel.<sup>77</sup>

Selv om Aalen ikke uten videre kan sies å representere Bibelselskapet på denne tiden, viser de tydelig at man også der delte denne holdningen, ved å gi ut en oversettelse som UO59 med et idiomatisk ideal, og med noter som tydeliggjorde innholdet i tråd med luthersk dåpsteologi. Selv om Bibelselskapet mottok kritikk for det sistnevnte, både fra andre kirkesamfunn og fra lutherske teologer, valgte de likevel å beholde paratekstens lutherske preg, samtidig som de forsvarte og legitimerte dette.<sup>78</sup> Aalen begrunner sitt ubetingede forsvar for en utlagt og fortolket Bibel ved å vise til pedagogiske hensyn:

Uten en fortolket Bibel havner vi i et pedagogisk kaos. Istedenfor klarhet og veiledning inntreer forvirring og uvitenhet. Og det i en tid da ungdommen lengter etter veiledning i religiøse spørsmål. [...] Uten en fortolket Bibel havner vi i en slags «fellesnevner» for de forskjellige konfesjoner. Det blir uvegerlig stoff som tenderer i retning av det rasjonalistiske og som i alle fall ikke fører menneskene dypere inn i Skriften og dens sannheter. [...] Å gi menneskene Bibelen, er ikke å gi dem en nøytral bibelbok, men å gi dem en åpen, forstått Bibel.<sup>79</sup>

Aalens ønsker om å gi «Skriftens sannheter» ser ut til å være ensbetydende med den evangelisk-lutherske lære. Aalen gikk også ut i den offentlige debatt i avisene og forsvarte fotnotene,<sup>80</sup> noe som igjen utløste flere motinnlegg, blant annet en lederartikkel i *Dagen*, med overskriften «Slå retrett».<sup>81</sup> Debatten reiste viktige spørsmål om selve oversettelsen og hva

77 Ibid., 266–67.

78 Se Beckmann, «Noter til gjenfødelse».

79 Ibid., 267.

80 Sverre Aalen, intervju i *Vårt Land*, 7.12.1959: «Når det gjelder spørsmålet om fotnoter, er de etter min mening fullt berettiget ut fra hensynet til den rolle ungdomsoversettelsen skal spille i undervisningen. Selvsagt må de ikke være polemiske, og de må være historisk korrekte, med en solid forankring i forskningen. For øvrig må de være i samsvar med kirkens lære. Noe annet kan man vel ikke godt vente av en bok som er beregnet på en konfesjonell skole. Men hvis notene er i overensstemmelse med forskningen og kirkens lære, er de også uangripelige.»

81 Lederartikkelen «Slå retrett», *Dagen*, 9. desember 1959: «[Aalens] forsvar tjener vesentlig til å understreke faremomentene ved hele noteapparatet. Professor Aalen sier at notene er forsvarlige

en oversettelse skal være. Aalen kjempet for en fortolket bibel, med noter som måtte være i samsvar med kirkens lære. Reaksjonene på Aalens syn viser hvor kontroversielt dette kunne være når det gjaldt et spørsmål som konfesjonene strides om, som for eksempel synet på dåpen. Vil en fortolket, «forstått» bibel i samsvar med kirkens lære provosere like mye der hvor konfesjonene stort sett enes, i kristologien? Dette er interessant å ta med seg inn i vurderingen av de kristologiske tekstene i NT i NO78, der Aalen var formann i oversettelsesutvalget for NT.

---

fordi de er et ledd i selve kristendomsundervisningen. De er et pedagogisk virkemiddel. Hvilket lar seg høre. Men når det pedagogiske siktet utvides til også å gjelde den konfesjonelle overbevisning, da lar det seg ikke høre mer. [...] Dette er *prinsipielt* anti-eukumenisk. Og det er endog meget hensynsløst. Hva skal nå de ikke-lutheranske samfunn gjøre?» (uth. i orig.).